

1745'te Delhi'den Azimâbâd'a giden Gulâm Hüseyin Han burada dayısının kızı ile evlendi. 1748 yılında, Allah Virdi Han'ın Mongîr'de bulunan damadı Saîd Ahmed Han Savlet Ceng'in hizmetine girdi ve Purniye bölgesinin en yüksek zâbirâ âmirliğine (fevcdâr) tayin edildi. Saîd Ahmed Han ölünce (1755) halefi ve oğlu Şevket Ceng Han'ın yanında çalıştı. Şevket Ceng Han'ın, Bengal Hükümdarı Sirâcüddevle'ye karşı ayaklanması üzerine (1756) vaktiyle ailesini sürgün eden Sirâcüddevle'nin kendisini öldüreceğinden korkarak Benâres'teki akrabalarının yanına sığındı. 1757'de Azimâbâd'a gitti. Vali Raca Râm Narâyan'ın yardımıyla ailesinin Azimâbâd'daki mülklerini aldığı gibi burada yaşamasına da izin verildi. 1759'da II. Şah Âlem'in Bengal'e saldırısı sırasında onun tarafına geçtiyse de saldırı başarısızlıkla sonuçlanınca Benâres'e gitti.

Gulâm Hüseyin, bir müddet sonra Râm Narâyan'ın kendisini affettiğini öğrenip Azimâbâd'a döndü. Burada bazan İngilizler'in, bazan Mîr Kâsım'ın yanında yer almak suretiyle iki tarafın da teveccühünü kazanmaya çalıştı. Mîr Kâsım, kendisine sadık kalması için ona 5000 rupi verdiği gibi birikmiş maaşlarını da ödetti. 1763'te Mîr Kâsım'ın İngilizler'e yenilmesi üzerine tekrar Benâres'e giden Gulâm Hüseyin ertesi yıl buraya gelen II. Şah Âlem'in ordusuna katıldı. Ancak Evedh (Avad / Oudh) nevvâbî Vezîr'in kumandasındaki bu orduda kalmak istemeyip ayrıldı. 1765'te İngilizler tarafından Benâres'teki bir fabrikada görevlendirildiyse de kısa bir süre sonra babasının ölüm haberini alınca buradan ayrılarak Hüseyinâbâd'a gitti. 1773'te hac için hazırlık yapmak üzere Kalkûta'ya geldi; ancak parasızlığı sebebiyle isteğini yerine getiremedi ve Azimâbâd'a döndü. O sırada Azimâbâd'a gelen Albay Goddard tarafından buranın malî işler yönetimine tayin edildi. Bir müddet sonra Âsafüddevle ordusu kumandanlığına getirilen Goddard'la birlikte Leknev'e gitti, bir yıl sonra tekrar Azimâbâd'a döndü. 1778'de yine Albay Goddard'la birlikte gittiği Kalkûta'da dört yıl kalarak İngiliz genel valisi Warren Hastings'in güvenini kazanmaya çalıştıysa da başarılı olamadı.

Gulâm Hüseyin Han'ın ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1230'da (1815) hayatta olduğunu gösteren kayıtlar vardır. Abdülhay el-Hasenî'ye göre babası tarafından Mongîr civarın-

da kurulmuş olan Hüseyinâbâd'da vefat etmiştir (*Nüzhetü'l-havâtır*, VI, 200). Soyundan gelenlere Patna'da bugün de rastlanmaktadır.

Her şartta edebî faaliyetini sürdürmekten geri kalmayan Gulâm Hüseyin Han mesleğinin ehli bir münşî idi.

Eserleri. 1. *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*. Gulâm Hüseyin, Hindistan tarihini Evrengzîb'in ölümünden (1707) 1781'e kadar ayrıntılı bir şekilde anlatan bu eseri Şubat 1780'de yazmaya başlamış, Ağustos 1781'de bitirmiştir. Müellif hattı nüshası Bankipûr Oriental Public Library'de bulunan eserin (M. Abdul Muqtedir, VII, nr. 582) çeşitli baskıları yapılmıştır (Kalkûta 1248; Leknev 1282, 1314). *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*, Hacı Mustafa (Raymond) tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (Kalkûta 1789, 1902-1903, 1926). Eseri S. Bahşiş Ali Feyzâbâdî *İkbâlnâme* (Delhi, ts.), Gökul Prasâd Mir 'âtû's-selâtin (Leknev 1874) adıyla Urduca'ya tercüme etmiştir. *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*'in kısmî bazı İngilizce çevirileri yanında (Storey, I/1, s. 638-639) *Mûlahhasşû't-tevârîh* adıyla kısaltılmış Farsça bir metni de vardır (Kalkûta 1243; Agra 1247). 2. *Bişaretü'l-imâme*. Atalarının hal tercümelerini ve dedesi Seyyid Âlîmullah Tabâtâbâi ile büyük dedesi Seyyid Feyzullah'ın kerâmetlerini ihtiva eder (a.g.e., I/1, s. 634; *EI* [İng.], II, 1092).

Gulâm Hüseyin'in ayrıca, Mîr Hüseyin el-Meybûdî'nin *Fevâtih* adlı eserindeki bazı hadislerin şerhinden ibaret olup Hz. Ali ve Ehl-i beyt'in faziletlerini konu alan ve adı zikredilmeyen bir eseri (eksik bir nüshası için bk. M. Abdul Muqtedir, XIV, nr. 1319), Mevlânâ'nın *Meşnevî*'siyle ilgili bir şerhi ve bir Kur'an tefsiri bulunmaktadır. Tarihe dair *Şerefnâme* adlı bir eser de ona izâfe edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Hüseyin Han Tabâtâbâi, *Siyerü'l-müte'ahhîrîn*, Leknev 1866, II/3, s. 948-952; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 280-282; Mavlavi Abdul Muqtedir, *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library of Bankipore*, Patna 1908, VII, nr. 582; XIV, nr. 1319; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, VI, 199-200; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 625-640; Gholam Rasul, *The Origin and Development of Muslim Historiography*, Dakka 1984, s. 120-122; M. H. Elliot — J. Dowson, *The History of India*, Delhi 1990, VIII, 194-198; *Kâmûsü'l-âlam*, V, 3283; "Gulâm Hüseyin Han", *İA*, IV, 824; A. S. Bazmee Ansari, "Ghulâm Hüseyin Khân Tabâtâbâ'î", *EI* (İng.), II, 1091-1092.

TAHSİN YAZICI

GULÂM ŞADÎ

(ö. 924/1518'den sonra)

Bestekâr ve hânende.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Her revî nisbesiyle de anılır. Abdülkâdir-i Merâgî'nin (ö. 838/1435) önde gelen talebeleri arasında yer aldığı müzik tarihleriyle ilgili eserlerin çoğunda kaydedilirse de onun 1518 yılında henüz hayatta bulunduğu dikkate alındığında, Merâgî'nin sözü geçen talebesinin Gulâm Şadî değil babası Hânende Şadî olduğu daha kuvvetli bir ihtimal olarak ortaya çıkar.

Sultan Baykara'nın sarayında yetişen Gulâm Şadî, sarayda düzenlenen üst seviyedeki müzik toplantılarının vazgeçilmez bir üyesi olarak devrin ünlü müzikişinasları arasında yer aldı. Ayrıca Ali Şîr Nevâî'den de büyük yardım ve destek gördü. Çeşitli müzik aletlerini çalmakla birlikte asıl şöhretini bestekârlığı ve hânendeliğiyle yapmıştır. Mahmut Ragıp Gazimihal, onun ve Abdülkâdir-i Merâgî'nin eserlerinin talebelerinden Zeynelâbidîn adlı bir sanatkar tarafından Anadolu'da tanıtılıp yayıldığından bahseder. Bu sanatkarın, *Qânûn-ı 'Îl-mî* ve *'Ameliyy-i Mûsikî* adlı eserin müellifi bestekâr Zeynelâbidîn el-Hüseynî olması kuvvetle muhtemeldir. Gulâm Şadî'nin Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a davet edildiği de rivayet edilir.

Gulâm Şadî 1512 yıllarında, şöhretini duyan Kazan hanlarından Muhammed Emin Han'ın isteği üzerine Hüseyin Baykara'nın halefi Şeybak Han tarafından Kazan'a gönderildi. Burada Emin Han'ın iltifatlarına mazhar olduysa da Horasan ile Kazan'ın müzik anlayışları arasındaki farklılıktan dolayı Kazan'daki icrasının dinleyiciler tarafından beğenildiği söylenemez. Gulâm Şadî, büyük ihtimalle Muhammed Emin Han'ın ölümünden (1518) sonraki fetret devrinde söylediği bir söz yüzünden Bargaç Han'ın emriyle suda boğularak öldürüldü. Küçük kardeşi Şadî Beçe de XVI. yüzyılın önemli müzikişinaslarındandır.

Herat sarayının kültür ortamında yetişen Gulâm Şadî araştırmacıların çoğuna göre Abdülkâdir-i Merâgî'den sonra XV. yüzyılın en büyük müzik sanatkarı kabul edilmiştir. Gulâm Şadî ile Merâgî arasında geçen bir olaydan bazı kaynaklarda söz edilmektedir. Buna göre, eser-

lerinin başkaları tarafından öğrenilmesini istemeyen Merâgî'nin hizmetine Hüseyin Baykara tarafından sağır ve dilsiz bir köle diye Gulâm Şâdî verilir. Gulâm Şâdî gizlice saraya giderek öğrendiği eserleri oradaki müşikişnaslara öğretir. Daha sonra Merâgî'nin de hazır bulunduğu bir müsiki meclisinde Hüseyin Baykara bu eserleri icra ettirir. Bu duruma çok sinirlenen Merâgî olaydan kısa bir müddet sonra vefat eder. Bu rivayet, her şeyden önce Abdülkâdir-i Merâgî'nin sanatkârlık anlayışı ile bağdaşmadığı gibi Merâgî'nin 1435'te öldüğü, Hüseyin Baykara'nın ise 1438'de doğduğu göz önüne alındığında böyle bir olayın gerçekleşmesinin tarih bakımından da mümkün olmadığı görülür.

Gulâm Şâdî'nin adı eski kaynaklarda bazı müşikişnasların sanatkârlık kudretini gösteren bir vasıf olarak da kullanılmıştır. Meselâ, "Fenn-i müsikide şehrin Gulâm Şâdî'si idi" gibi ifadeler bunlardandır. Eserlerine çeşitli el yazması güfte mecmualarında bazan "Gulâm" imzası ile rastlanan Gulâm Şâdî'nin tesbit edilen üç kârından Farsça olan ikisinin notası Dârülelhân Külliyyâtı arasında neşredilmiştir (bk. bibl.). Güftesi Molla Câmî'ye ait olan Arapça kârının notası da bestekârı zikredilmeden "Tawşih" başlığı altında *La musique arabe*'da yayımlanmıştır (Paris 1959, VI, 243).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâbü, *Bâbürmâne* (Ankara 1943; nşr. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1985, s. 284-285, 297; *Mecmûa*, İÜ Ktp., TY, nr. 3466, vr. 28^a; *Mecmûa*, İÜ Ktp., TY, nr. 3608, vr. 3^b; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, TY, nr. 759, vr. 1^a; Fahrî Herevî, *Tezkire-i Ravzatü's-selâtin*, Tebriz 1345, s. 26; Dimitri Kantemir [Kantemiroğlu], *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979, II, 242; Rauf Yektâ, *Esâtîz-i Elhân: II. Hâce Abdülkâdir-i Merâgî*, İstanbul 1318, s. 94-97; *Türk Musikisi Klasikleri: Dârülelhân Külliyyâtı* (İstanbul Konservatuarı neşriyatı), İstanbul, ts., nr. 163-164, 176; L. Bouvat, *L'empire mongol*, Paris 1927, s. 212; R. d'Erlanger, *La musique arabe*, Paris 1959, VI, 243, 380; Nazmî Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, Ankara, ts. (TRT Müzik Dairesi Başkanlığı yayını), I, 21-23, 128; Charles Fonton, *18. Yüzyılda Türk Müziği* (trc. Cem Behar), İstanbul 1987, s. 52-55; Kıp, *TSM Sözlük Eserler*, s. 5, 104; Mahmut Ragib Kösemihal [Gazimihal], "Asırlar Boyunca Tarihi Türk Musikisi -II-", *MM*, sy. 240 (1968), s. 14; M. Takî Dânişpejûh, "Müşikînâme", *Hüner u Merdüm*, sy. 145, Tahrân 1353 hş./1974, s. 73; M. Kemal Özerin, "Geç Ortaçağ Klâsik Musikisinde Ezgi Dizileri", *Mızrap Mecmuası*, sy. 18, İstanbul 1984, s. 6, 33; Reşit Rahmeti Arat, "Kazan", *İA*, VI, 510; Öztuna, *BTMA*, II, 327.

NURİ ÖZCAN

GULÂMU ALİ

(bk. ABDULLAH ed-DİHLEVİ).

GULÂMU HALİL

(غلام خليل)

Ebû Abdillâh Ahmed
b. Muhammed b. Gâlib el-Bâhilî
(ö. 275/888)

Uydurma rivayetleriyle tanınan
muhaddis, zâhid ve vâiz.

Aslen Basralı olup Bâhile kabilesindendir. Adını unutturacak kadar meşhur olan Gulâmu Halîl lakabını nereden aldığı bilinmemektedir. Enes b. Mâlik'in hizmetkârı olduğu söylenen ve uydurduğu bazı rivayetleri Enes'e nisbet eden Ebû Mikyes Dînâr b. Abdullah el-Habeşî'den yaptığı rivayetlerle tanınır. Ayrıca Süleyman b. Dâvûd eş-Şâzekûnî'den, hadis hâfızları İsmâil b. Ebû Üveys, Sehl b. Osman ve Şeybân b. Ferruh gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş; kendisinden de hadis hâfızı İbn Mahled, Ebû Amr İbnü's-Semmâk, Kâdî Ebû Bekir Ahmed b. Kâmil el-Bağdâdî gibi muhaddisler rivayette bulunmuştur.

264 (877) yılı başlarında Vâsıt'tan Bağdat'a gitti. Zühdü ve tesirli vaazlarıyla hem halk hem de devlet adamları üzerinde büyük nüfuz kazandı. Süfiyye'nin muhaddisler tarafından beğenilmeyen bazı hallerini, özellikle onlardan bir kısmının Allah'ı çok sevdiği, Allah'ın da kendilerini sevdiği ve gönüllerindeki ilâhî korkuyu giderdiği yolundaki iddialarını şiddetle reddetti; hatta muhabbetullah anlayışının yanlış olduğunu, insanın Allah'tan korkması gerektiğini söyledi. Halife Mu'temid-Alellah'ın üvey kardeşi ve veliahdî Muvaffak'ın annesi onun hayranlarından olduğu için saraydan aldığı destek ve cesaretle mutasavvıflara karşı zâbrıyı kullandı ve onlardan bir kısmının hapsedilmesini sağladı. Bu arada Nûriyye adlı tasavvufî akımın öncüsü olan Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî Rakka'ya kaçtı (Zehebî, *A'âmû'n-nûbelâ*, XIII, 285).

Gulâmu Halîl hadis rivayetinde oldukça lâubali bir kişi olarak bilinir. Ebû Hâtim er-Râzî onun tanınmayan kimselerden münker rivayetleri bulunduğunu, bununla beraber hadis uyduranlar grubuna girmeyen sâlih bir kişi olduğunu söylemekteyse de ondan söz eden diğer âlimler hadis ilminde güvenilir olma-

dığı, uydurma rivayetleri naklettiği, hatta hadis uydurduğu konusunda hemen hemen ittifak etmişlerdir. Bazı rivayetlerde senedlerdeki bir kısım râvinin adını daha tanınmış olanlarıyla değiştirdiği de söylenmektedir. Nişâburlu muhaddis Ebû Bekir es-Sıbgî onun yalan söylediğinden şüphe etmediğini ifade etmektedir. Gulâmu Halîl, Ebû Abdullah en-Nihâvendî kendisine zühd konusunda rivayet ettiği bazı hadisleri kimden naklettiğini sorduğu zaman bunları halkın kalbini yumuşatmak için uydurduğunu itiraf etmiştir (İbn Adî, I, 198-199). Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin onun hakkında "Bağdat decçâlî" ifadesini kullandığı ve rivayetlerinden 400 kadarını inceledikten sonra bunların hepsinin hem metin hem sened bakımından uydurma olduğunu söylediği ve öldüğünde cenaze namazını kılmadığı belirtilmektedir (İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'a'afâ*, I, 88). Ebû Hâtim İbn Hibbân, Gulâmu Halîl'i hadis ilmiyle bir ilgisi bulunmadığını, kendisine sorulan her şeye cevap verdiğini, hatta kendi rivayetlerinden olmayan hadisleri bile çekinmeden rivayet ettiğini, nitekim bir defasında, Buhârî'nin İsmâil b. Ebû Üveys'ten naklettiği seksen hadisi ihtiva eden sayfalar kendisine verildiğinde bu hadisleri kendisinin de hocası olan İbn Ebû Üveys'ten duymuş gibi rivayet ettiğini belirtmektedir. Dârekutnî de onun hadiste çok zayıf olduğunu ve rivayetlerinin hiçbir değeri bulunmadığını söylemiştir.

Gulâmu Halîl, 275 yılının Receb ayında (Kasım 888) Bağdat'ta vefat etti. Bir kayıkla Basra'ya götürülen naaşı burada toprağa verildi ve kabrinin üzerine bir kubbe yapıldı. Gulâmu Halîl'in çok bilgili olduğu, vaazlarında güzel konuşması sebebiyle herkese tesir ettiği, son derece sade giyindiği ve sadece sebze yediği zikredilmektedir. İbn Tağrıberdî, halk üzerinde bıraktığı müsbet tesir sebebiyle onun abdallardan olabileceğini kaydeder.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 73; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, I, 150-151; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 198-199; Dârekutnî, *ed-Du'a'afâ*, s. 54; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 78-80; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 95-96; a.mlf., *ed-Du'a'afâ*, I, 88; Zehebî, *A'âmû'n-nûbelâ*, XIII, 282-285; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 271-280*, s. 276-278; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 141-142; II, 30, 438; IV, 256-257; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 54; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 272-274; İbn Tağrıberdî, *en-Nüccâmü'z-zâhire*, III, 72.

M. YAŞAR KANDEMİR